

הרב אברהם חנוך גליצנשטיין

אסיפת פטרבורג בשנת תר"ג בהשתתפות הרבי ה"צמח-צדק"

ידועה ומפורסמת פרשת האסיפה שנקראה על ידי ממשלת רוסיה, בשנת תר"ג, בפטרבורג, במטרה "להשכיל" את העם היהודי, הכנסת שינויים בחינוך ילדי ישראל, ותיקונים בדת.

האסיפה נתמכה והומרצה על ידי תנועת ההשכלה, באמצעות נציגה ד"ר לילנטאל, שלא בחלה בשום אמצעי, כולל דילטוריות, השמצות ועלילות, על היהדות הנאמנה, כדי לקעקע את הדת היהודית ואת החינוך היהודי המסורתי.

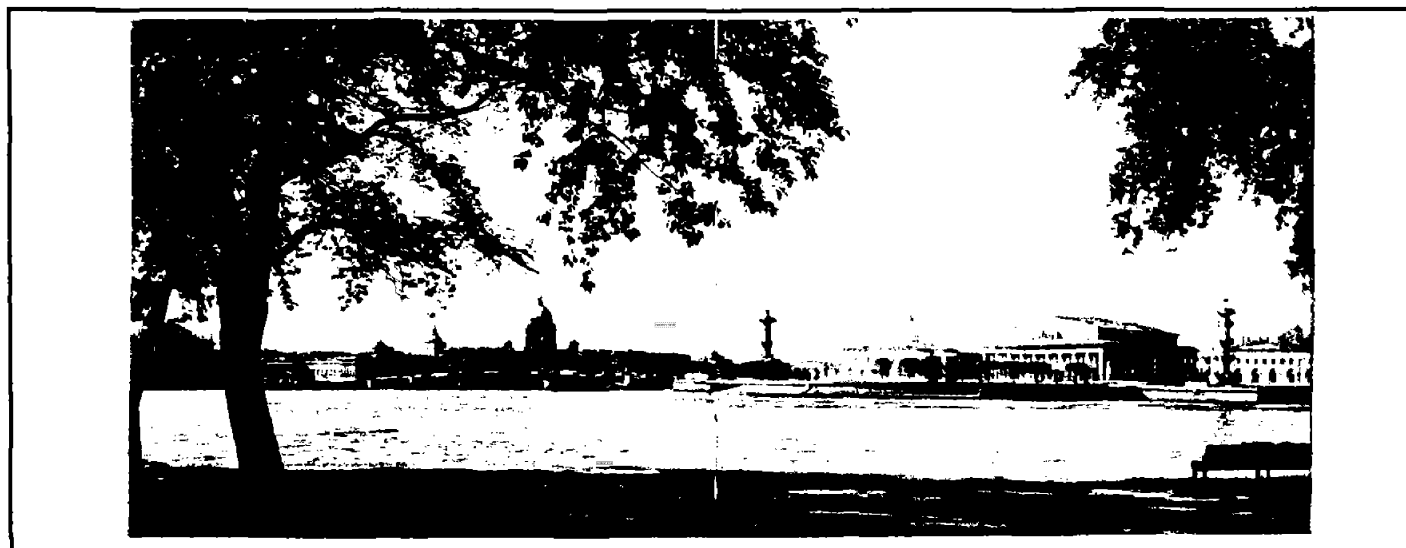
פרשת אסיפה זו, תוארה בהרחבה על ידי הוד כ"ק הרבי מהוריי"צ נ"ע בקונטרס "הצמח צדק ותנועת ההשכלה", ובהוספת קטעים רבים משיחותיו הקדושות ב"ספר התולדות - אדמו"ר הצמח צדק" לכותב טורים אלה.

הבט נוסף, ממקורות רוסיים, על פרשת אסיפה זו ועל מטרותיה האמיתיות ["להסיר את לבם (של בני ישראל) מאחרי התלמוד... כדי שיהיה קל להטמיע אותם בגוים"] מביא הסופר א.ז. רבינוביץ, בשני מאמרים שנדפסו בעתון "חבצלת" גליון 41 ו-44 בחודש אייר תרס"ח.

וכך כותב הסופר א.ז. רבינוביץ:

בשנת ת"ר לאלף הששי שמה הממשלה הרוסית את עינה ביהודים להשכילם. חמניסטר להשכלת העם הגראף אוברוב, שהיה כביכול לברלין, רצה להטיב ליהודים שלא בטובתם. הוא חשב לא לתת ליהודים ע"י ההשכלה אמצעי להוציא לחמם, אלא להסיר את לבם מאחרי "התלמוד", שנוא נפשם, כדי שיהיה קל להטמיע אותם בגוים [בהרצאה שהרצה אז אברוב לפני הקיסר נאמר, כי הלמודים שבבתי הספר יסירו מלב היהודים הפנטיזמוס העושה אותם לעם מיוחד ויחבר אותם לאזרחות כללית].

ההשתדלות להטמיע התחילה עוד בימי אלכסנדר הראשון. בשנת 1825 נוסד קומיטט לענייני היהודים והושם עליו לחוב להשתדל שימעטו אוכלוסי היהודים

לנינגרד

ברוסיא. ואולם אמגרציה לא היתה רצויה בעיני הממשלה, וע"כ דחתה את הצעת היהודי הצרפתי אלטרוס שבקש אז להעביר חלק מהיהודים מרוסיא לאלג'יר (בשנת ת"ר), ולא נשאר לה איפוא תחבולה אחרת אלא טמיעה, וזאת חשבה לעשות ע"י ההשכלה.

ומשכילי היהודים בראותם שגם הממשלה דורשת השכלה כרתו עמה ברית והשתמשו בידה החזקה לדכא את העם, שע"פ אינסטינקט טבעי מאן לקבל את הסוכריה שסם המות צפון בה.

המתנגדים היותר קנאים להשכלה זו היו החסידים, המפלגה הזאת שנחנה בהרגשה דקה, הבינה כרגע את הסכנה הצפויה לעם ישראל ובאנרגיא רבה ואומץ לב התיצבה להגן על היהודות כמעט במסירות נפש. בימים ההם, כידוע, היתה הסכנה גדולה מאוד להביא את הממשלה לידי קפידא, אבל בשעת חירום א"א לחשב חשבונות רבים. הם הבינו שצריך לעשות ועשו.

ומשכילים הבינו כי התנגדות החסידים עומדת כקיר ברזל וחוצצת בעד משאת נפשם, וימצאו לנגדם תרופה קלה - אם לא נקיה - הלא היא דלטוריה.

בגליון הששי של איזראיליטישע אננאלען בשנת הת"ר שהו"ל הד"ר מ. יוסט נדפסה הודעה מווילנא, שהמשכילים היהודים שמחו מאד לקראת חבשורה שהממשלה אומרת לנטע את ההשכלה בקרב היהודים, ואולם שמחתם מהולה בתוגה, כי מורדי האור - או לאמר בדיוק - כת החסידים שבמספרם הרב ובתקיפותם מכריעים את המשכילים,

יכולים לשים מכשולים לשאיפות הממשלה, עכשיו נודע לנו כי החסידים משתדלים להקים להם לרב הפלך את הצדיק המפורסם ר' מנדל מליובוויטש (בזמן ההוא רצה המניסטריום להנהיג רבנים פלכיים בכל המדינה) ואם חלילה חפצם יצלח בידם, אז כל תקוות הממשלה ישא הרוח, ועל כן קודם כל על הממשלה לשבר את הכח הזה המתייצב כנגדה כצר ולהסיר את השפעת החסידים [הד"ר יוסט כנודע היה שונא את החסידים שנאה עזה והשליך עליהם שקוצים, נגדו יצא במאמר חריף הד"ר ז. פרנקל, ועל טענותיו הצודקות על איזה סמך יצא לחרף חלק גדול מהאומה הישראלית? ענה הד"ר יוסט, כי אמנם הוא אינו מכיר את החסידים, אך קרא אודותם בפמפלט "מגלה טמירין" - נפלא הדבר].

הגליון הזה נמסר לא נדוע ע"י מי להגראף אוברוב, מיניסטר ההשכלה, ובאותו זמן בא לפטרבורג הד"ר לילינטל, שנבחר מטעם הממשלה הרוסית להיות אפוסטול של ההשכלה בקרב היהודים.

האיש הזה היה יהודי גרמני, מנהל ביה"ס בריגא, הוא היה משכיל קנאי, את ההשכלה אהב לשמה והאמין בתום לבו בהבטחות הטובות שהבטיחה הממשלה לעשות עם היהודים ולא ראה שיש לה כוונה אחרת ועל כן היה מסור למשלחתו בלב ונפש ולא נרתע לאחור גם ממלשינות, כל האמצעים היו כשרים אצלו ובלבד שיגיע אל מטרותיו.

הממשלה הרוסית צותה עליו לנסע אל הערים הגדולות ולהכשיר את היהודים היושבים בהם לקבל את הטובה שהממשלה אומרת להושיט להם.

לילינטל נסע לעשות שליחותו ובמכתבו הראשון (י"א מרץ ש' 1841) ששלח ע"ש הפקיד במניסטריום לעניני השכלת היהודים - דוקשט דושינסקי - הודיע, כי היה לו משא ומתן עם החסידים שבמינסק ובוויטבסק והבין כי מצדם עתידה לבוא התנגדות עצומה וסיסטימטית והממשלה צריכה איפוא להתערב בדבר הזה, ולדכאם באופן היותר קשה וכעבור ששה ימים מוסיף לילינטל לכתב שמה עוד: "הבערות והפראיות רבוכת ביחוד בין היהודים בפלכי דרומית-מערבית שבהם החסידים מושלים בכל, יהודים מזוהמים ומגדלי זקן שנגע בהם אור ההשכלה מודיעים גלוי כי בלי התערבות נמרצה מצד הממשלה, א"א יהיה לעשות שם מאומה, כי הפנטיקים ישתמשו בכל תחבולות לנגד רצון הממשלה, אנכי רואה, כי המשפט שהוצאת אתה אדוני והוד המניסטר אוברוב ע"ד החסידים היה מתון יותר מדי" ולילינטל בקש רשות לפנות במכתב בדרך אופיציאלי אל הצדיק רמ"מ מליובוויץ, לדעת מה ישיב על דבריו.

אך הממשלה היתה כביכול יותר לברלית מהד"ר הקנאי הזה, ופקפקה מעשות כעצתו, הפקיד הנזכר דוקשט דושינסקי כתב ללילנטל "אתה, ד"ר נכבד, כותב ע"ד התערבות נמרצה מצד הממשלה, אבל הגידה נא מה טיבה של התערבות זו? ואיך להוציאה לפועל?".

אין אנו יודעים מה ענה ע"ז לילנטל, אבל אפשר להבין את תשובתו ממעללי הרשות. ביום 28 לח' מרץ 1841 שלח המניסטר אוברוב, שר ההשכלה, אל המניסטר אל הענינים הפנימיים, כי מצאו היהודים דורשים לגנאי מה שהממשלה באה להשכיל את היהודים וביחוד היתה הידועה הנקראה בשם חסידים, ששמה לה קן בפלכי רוסיא הלבנה ושב ראשם הוא איזה מנדל "ליבויצר", שמשדל בכל כחו להניח מכשולים על דרך הממשלה, וע"כ אני מבקש את הוד מעלתך להודיעני אם נמצא בהדפרטמנט של בעלי האמונות הזרות ידיעות ע"ד הליבויצר הזה, מהות האיש הזה ועד כמה פרושה מצודתו על קהלות היהודים בכלל ועל כת החסידים בפרט".

וכעבור שני ימים פנה אוברוב בשאלה גם אל השיף של הז'נדרמים גרף בנקנדורף: "מהגליון נו' 6 של העתון היוצא בפרנקפורט על נהר מין "איזראיליטישע אננאלען" יראה הוד מעלתך, כי כת החסידים, המקנת בפלכי רוסיא הלבנה ושב ראשה עומד איזה מנדל ליבויצר משתדל לבטל את רצון הממשלה והשתדלותה להשכלת היהודים. המו"ל ד"ר יוסט הוא איש נודע בחכמה ודורש טוב, ועל עדותו שנתנה בפרסום אפשר להשען", וע"כ פונה אוברוב בבקשה להודיעו אולי יש אצלו ידיעות ע"ד מדרגת השפעתו של הרמ"מ על היהודים, ואם אין ידיעות כאלה, אולי ימצא אדוני רב החסד את הידיעה, המובאה בעתונו של יוסט, לדבר נכבד, שראוי למסר על יד מי שראוי לכך, שיאסף את הידיעות ע"ד הליבויצר הזה, למען נוכל להכיר את הדבר מקרוב".

מענה של המניסטר לענינים הפנימיים לא היה רצוי לאוברוב, הוא הודיע שבדפרטמנט אין כל ידיעה ע"ד האדמו"ר, ואח"כ הוא מוסיף: "לי נודע אמנם ממקור פרטי, כי הרב של היהודים מנדל ליבויצר הוא באמת נכבד מאד אצל היהודים ויש לו השפעה גדולה על היהודים היושבים ברוסיא הלבנה ולביטא. וכבוד הזה הוא נוחל יען שהוא מצאצאי אחד מתלמידי ה"בעל שם", שבראשית המאה הי"ח נחשב אצל היהודים למשיח שהופיע שלא בזמנו" [הנני מתרגם מלה במלה כמו שנכתב ברוסית, למען נראה מזה איזו שמועות נלקטו אצל הגוים ע"ד הבעש"ט ותלמידיו].

ועוד יותר ברורים מאלה היו דברי הגראף בנקנדורף נשיא הז'אנדרמים, הוא הודיע כי "זה האיש שהמניסטר דורש לדעת אותו הוא מנדל שניאורזון הנכתב במפלגת

הסוחרים, מדרגה שלישית בעיר בבינוביץ (עיר קטנה בפלך מוהיליוב) הנהגתו ומוסריותו טובות גם אין ברעיונותיו דברים מתנגדים לחוקי הארץ, בעסקו תמיד בתורת היהודים הוא כל כך בקי בה עד שאנשי כת החסידים שהוא נמנה עליהם, וגם ה"מתנגדים" פונים אליו בשאלות בענינים הנוגעים לדתם, ובשביל זה באים אליו יהודים גם ממקומות אחרים לשמוע מפיו פתרון שאלות כאלה, ובזה לפי הנראה, יש לו השפעה על בעלי אמונתו, שמכבדים אותו כבוד גדול, וזולת זאת מפני הכבוד שהם מכבדים את אבותיו שהיו רבנים גדולים.

הדברים האלה הגדילו עוד את החשד בלב אוברוב שהיה גדול גם מלבד זה ע"י מכתביו של הד"ר לילנטל ועתונו של יוסט. וע"כ מבלי שים לב לעדותם של המניסטר לענינים הפנימיים השתדל אוברוב שתעשה פקידות הז'נדרמים השגחה מעולה ונסתרה על בית אדמו"ר, ולפי הנראה עשו בזמן ההוא גם חפוש בביתו מה שהרעיש אותו מאד.

על שיטתו של הד"ר לילנטל אם יכול הוא לבוא במכתב אל אדמו"ר, ענה הפקיד דוקשט דושינסקי, שאפשר לכתב אליו בתור איש פרטי אבל לא בדרך אופיציאלי.

בשנת תר"ב כשהיה לילנטל בולוזין אצל הר"מ ר' יצחק ז"ל, כתב אל המניסטרים לאמר: "אבל אחרי שנודע לי פה, שהחסידים שמויטבסק מתנגדים לרצון הממשלה ואנכי ירא פן יביטו בקנאה על אותות הכבוד שהראיתי להר"ר יצחק מולוזין, שלחתי מכתב ידידות רבה לחרבי הגדול של החסידים מנדל שניאורזון בלובויץ להודיעו שאני נכון לבוא אליו ולהניח את דעת חסידיו".

במכתב אחר מודיע הד"ר לילנטל למניסטרים לאמר: "אנכי נסעתי ללובויץ לראות את הרמ"מ, הוא כבן ארבעים וחמש, לא רם הקומה, ומתנהג בפשטות גמורה".

הד"ר לילנטל הציע לפני הרמ"מ, כי ישתתף בועד הרבנים העתיד לשבת בפטרסבורג, אך הרמ"מ סרב מתחילה לקבל את הדבר הזה על עצמו ואמר, כי מהיום שהיה אצלו החפוש הוא לא בריא ועדיין לא שב לאיתנו.

איך שיהיה, לילנטל נפרד בידידות רבה מאת הרמ"מ וגם קבל ממנו מכתבי רקומנדציה אל חסידי וויטבסק.

גם החסידים שבויטבסק לא רצו מתחילה שיקבל עליו הרמ"מ השתתפות בקומיסיא מהם בודאי לא נעלם שהממשלה כבר החליטה להביא את ההשכלה בזרוע בקרב היהודים, ואם ישתתף הרמ"מ בקומיסיא, אז יפרסמו המשכילים, כי גם

האדמו"ר מסכים לדעותיהם ובאמת רק זאת היתה מטרת הד"ר לילינטל בהזמינו את הרמ"מ. אפס מהרה שינו חסידי וויטבסק את דעתם; וכשבאה הפקודה מפ"ב שהממשלה המקומית צריכה לרשם קנדיזטים לחברי הקומיסיא להשכלת היהודים, חשבו מתחילה לבחר, מצד החסידים, את הרב ר' אייזיק מאורשא, אך ר' חיים גינצבורג מוויטבסק, אחד מגדולי החסידים והעסקנים, מהר אז להודיע (10 פברואר ש' 1843) ללילינטל כי כלם רוצים בהשתתפותו של הרמ"מ ולא בזו של אייזיק. מפני מה שינו חסידי וויטבסק את דעתם - אין יודע, אפשר שיראו מפני הממשלה, שלא יחשבו כמורדים, ואפשר שאחרי שראו שאין כח בידם להתנגד בגלוי, בקשו לדעת, לכל הפחות, על ידי הנבחר מצדם מה שיחליטו שם בקומיסיא ואח"כ למצוא דרכים אחרים לסכל עצת קמיהם.

לילינטל מהר לעשות את רצון החסידים ובטרם שנחלט הדבר בדרך רשמי בבית פקידות המיניסטרים, מהר לילינטל להודיע את הרמ"מ כי הוא מוזמן אל הקומיסיא ע"פ בקשת החסידים. ביום 19 לח' פברואר הודיע לילינטל להרמ"מ שהוא מוזמן וביום 22 לחדש ההוא פנה לילינטל אל המיניסטרים בהצעה זו:

"הרב היותר חשוב בין היהודים הרוסים הוא ר' מנדל מליובוויץ כי החסידים שבוויטבסק, מוהיליוב, טשרניגוב, קיוב, חרסון ומינסק מנשאים אותו עליהם לראש. הם נכנעים לפניו בלי גבול, והסכמתו לרצון הממשלה תהיה לחסידים לחק ולא יעבר.

אכן גדולי היהודים שבויטבסק ומוהיליוב בקשו לבחר תחת ר' מנדל את הסוחר החכם התלמודי ר' דוד לוריא מביחוב. אולם בדבר הזה הם מתכונים לא לטובת הממשלה אלא לרעתה, כי בחירה זו תתן בעדם האפשרות אחרי כן להטיל את כל האחריות על ראשי ה"מתנגדים" שנואי נפשם, ומלבד זאת הם יראים פן יקרה לרבים אסון, הפחד הזה נשתרש בלבם מעת שנעשה החקירה בבית הרמ"מ, ומה שנוגע לר' אייזיק מאורשא, הוא אינו יכול להביא כל תועלת, אחרי שכל החסידים, לפי דבריו של חיים גינצבורג מוויטבסק, כל החסידים מוחאים נגד בחירה זו ומבקשים לבחר רק את ר' מנדל. וע"כ ראוי להזמין רק אותו כי בהסכמתו אפשר יהיה למשך 2/3 החסידים. גם הרב ר"י מולוזין מבקש עד"ז. אך צריך לאסר על הרמ"מ שלא יקח עמו את ר' דוד מביחוב מפני שהוא פנטיק קיצוני, רודף אחר הגדולה ויגרם מחלקת בתוך הקומיסיא".

לרגלי הצעה זו של הד"ר לילינטל, פנה המיניסטר אוברוב (14 מארץ) אל הגנרל גוברנטור של פלכי וויטבסק סמולנסק ומוהיליוב לאמר:

"אנכי חושב לנחוץ להזמין בתור חבר הקומיסיא את אחד מרבני החסידים, שהם

חלק גדול מיישוב היהודים ברוסיה הלבנה ובליטא. מהידיעות שבאו אל המיניסטרים נראה שהחסידיים שמו להם לראש את מנדל שניאורזון, שהוא מלבד מעלותיו המוסריות גם בעל שכל בריא. ועל כן אם כ' הגנרל גוברנטור מסכים לבחירה זו, יואיל נא להודיע את שניאורזון שיסע לפטרסבורג". הדבר מצא חן גם בעיני הגנרל גוברנטור והרמ"מ נתאשר בתור חבר.

אוברוב שמח מאד על שנבחרו גדולי ישראל אלה. הוא חשב כי הסכמת הרבנים הגדולים - אעפ"י שבאו באונס - תפעל על היהודים שיקבלו עליהם את גזרת ההשכלה ברצון.

בששה לח' מאי שנת תר"ג בהיכל של המוזיאום הרומיאנצובי נפתחה הקומיסיא במעמד המינסטר אוברוב. חברי הקומיסיא היו האדמו"ר מליובוץ, הר"ר יצחק ר"מ מולוזין, הדירקטור של ביה"מ באודיסא שטרן, הסוחר העסקן הגדול בצרכי הכלל, היילפרין מברדיטשוב, הד"ר לילנטל ושני פקידים מהמיניסטרום להשכלה (בתוכם היה גם הד"ר ל. מנדלשטם) הממשלה נתנה להרמ"מ בעד השתתפותו בקומיסיא את התאר "אזרח נכבד". כל ימי הקיץ עסקו שם בקומיסיא ורק בחדש אוגוסט תר"ג שב הרמ"מ לליובוץ.

עברו איזו שנים, לילנטל ברח חרש מרוסיה, ומדכא ונואש היה נודד באמריקה. הוא הבין, כי אי אפשר ללכת נגד רצון העם ומלבד זאת ראה שהממשלה אינה רוצה כלל בהשכלת היהודים ותחת ההבטחות הטובות שהבטיחה באו מעשים כלל לא טובים.

ועל ראש האדמו"ר עוד היתה תלויה חרב הז'נדרמים בתור השגחה חשאית תמידית על פי פקדת אוברוב שצוה "להשגיח על הרמ"מ בזמן שהתקונים יצאו לפעולה" ואך בי"ד לחדש מארץ תר"ז הודיע פקיד המחלקה השלישית (של שוטרי חרש) של הקנצלריא הקיסרית הגרף אורלוב לאוברוב כי ע"פ הידיעות שבאו מהגנרל גוברנטור "שניאורזון חי חיים שקטים וגם קבל התאר "אזרח כבד" - וע"כ ראוי להסיר מעליו את ההשגחה החשאית". אוברוב הסכים לזה. וההשגחה השפלה הוסרה.